

mesini Arapça aslı ve konuyla ilgili diğer bazı eserlerle karşılaştırarak neşretmiştir (Tahran 1344 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

Çeşnnâme-i Müderris-i Rażavî (nşr. Seyyid Ziyâeddin Seccâdî), Tahran 1356 hş.; Âğâ Büzürg-i Tahrânî, *Ṭabaḳâtü a'lâmi's-Sif'a: Nuḳabâ'ü'l-beşer fi'l-ḳarni'r-râbi' aşer*, Meşhed 1404, I/1, s. 197-198, 247; *Eşer-i Âferinân-ı Zindeğînâme-i Nâm-âverân-i Ferhengi-yi İrân* (haz. Abdülhüse-yin Nevâî v.dğr.), Tahran 1380 hş., V, 197-198; *Gencnâme: Heştâd Eşer ber Güzide-i İntişârât-i Dânişgâh-ı Tahrân* (nşr. Mecîd Cihânî v.dğr.), Tahran 1393 hş., s. 82-83; "Seyyid Muḥammed Taḳî Müderris-i Rażavî", *Râhnümâ-yi Kitâb*, IV, Tahran 1353 hş., s. 47-54; "Güftû: Üstâd Muḥammed Taḳî Müderris-i Rażavî: Büzürg Mu'ar-rif-i Senâ'î u Hâce Naşîr", *Keyhân-ı Ferhengi*, sy. 8, Tahran 1363 hş., s. 3-14.

RIZA KURTULUŞ

MÜFTİZÂDE MEHMED SÂDİK

(ö. 1223/1808)

Mantık,
Arap dili ve edebiyatı âlimi.

İsim zinciri Mehmed Sâdik b. es-Seyyid Abdurrahîm b. Süleyman b. Abdüllatif el-Erzincânî'dir. Babasının adı bazı kaynaklarda yanlışlıkla Abdurrahman olarak geçer (krş. *Hediyetü'l-Ârifin*, II, 355; Şaban, s. 122). Aynı şekilde Müftizâde Mehmed Sâdik ile mutasavvif Mehmed Sâdik Erzincânî (ö. 1209/1794) bazı kaynaklarda birbirine karıştırılmış (bk. Bostancıoğlu, s. 14), bir kısım kataloğlarda da birinin eserleri diğerine nisbet edilmiştir (krş. *Mu'cemü'l-maḥtûât*, III, 1459). Hayatına dair fazla bilgi bulunmayan Mehmed Sâdik bir ara Erzincan'da müftülük yaptı, daha sonra İstanbul'a gitti ve orada yaşadı. Vefatında Üsküdar'da İcadiye'den Karacaahmet Mezarlığı'na giden caddenin sağ tarafında defnedildi. Arap dili ve grameri, belâgat, aruz, kafiye, mantık gibi ilimlerde derin bilgi sahibi bir şahsiyetti. *Hâşiye 'ale'l-Hüseyniyye* adlı eserinin önsözünde (s. 3), kötünün kötüsü bir zamanda yaşadığını; değerli insanların zeliil bir halde, değersiz insanların ise baş üstünde tutulduklarını, kâmil insanlar zillet denizinde yüzerken cahillerin saraylarda koltuklara yaslandıklarını dile getirir.

Eserleri. 1. *Şerḥ 'alâ Şerḥi'l-İsti'âre li-'İşâmiddin el-İsferâyîni*. Ebü'l-Kâsım es-Semerkandî'nin *Ferâ'idü'l-fevâ'id li-taḥḳîki me'âni'l-isti'ârât* (*er-Risâletü's-Semerkandiyye*) adlı eserine İsmâüddin el-İsferâyîni'nin yazdığı şerh üzerine kaleme alınmıştır. Semerkandî'nin en önemli

mecaz türü olan istiare konusunu derli toplu bir şekilde anlattığı bu risâlesi üzerine yazılmış çok sayıda şerh arasında rağbet görmüş en önemli şerhlerden biri, belki de birincisi İsferâyîni şerhidir. Müftizâde kendi döneminde çok rağbet görmesi üzerine bu şerhi daha iyi anlaşılması için tekrar şerhetmiştir (İstanbul 1253, 1279; Kahire 1254, 1275) (bk. SEMERKANDİ, Ebü'l-Kâsım). 2. *Hâşiye 'alâ Şerḥi'l-Hüseyniyye fi'l-âdâb* (*Hâşiye 'ale'l-Hüseyniyye mine'l-âdâb*). Hüseyin Şah Çelebi Niksârî Amâsî'nin *el-Hüseyniyye fi âdâbi'l-baḥş'*ine Debbâğizâde Şah Hüseyin Antâkî'nin yazdığı şerh üzerine kaleme aldığı şerhtir. Eserin adı çeşitli baskıların kapağında ve kütüphane kataloglarında *Hâşiye 'ale'l-Hüseyniyye mine'l-âdâb* şeklinde geçmekle birlikte sonunda *el-Hüseyniyye* üzerine yazılan şerhin hâşiyesi olduğu belirtilmektedir. Ancak Müftizâde'nin önsözdeki açık ifadesi ve metnin muhtevası bu eserin bir hâşiye değil hem *el-Hüseyniyye* hem şerhi üzerine kaleme alınmış daha muassal bir şerh olduğunu göstermektedir (İstanbul 1255, 1272, 1290, 1292, 1308). 3. *Hâşiye 'alâ Şerḥi'l-Ḳuṭb li's-Şemsiyye / Müftizâde 'ale's-Şemsiyye*. Ali b. Ömer el-Kâtibî el-Kazvîni'nin mantık kurallarına dair *er-Risâletü's-Şemsiyye* adlı eserine Kutbüddin er-Râzî et-Tahtânî'nin yazdığı *Taḥrîrü'l-ḳavâ'id-i'l-mantıkiyye fi şerḥi'r-Risâleti's-Şemsiyye* adlı şerh için kaleme alınan hâşiyedir (baskı yeri ve tarihi yok). 4. *Hâşiye 'ale'l-Taşdikât*. Kâtibî'nin *er-Risâletü's-Şemsiyye*'sinin "Taşdikât" bölümüne Kutbüddin er-Râzî'nin yazdığı şerhe hâşiyedir (İstanbul 1254, 1279, 1838). 5. *Hâşiye 'ale'l-Taşavvurât*. Yine Kâtibî'nin *er-Risâletü's-Şemsiyye*'sinin "Taşavvurât" bölümüne Kutbüddin er-Râzî'nin yazdığı şerhe hâşiyedir (İstanbul 1253, 1254, 1259, 1276, 1279, 1307, 1309, 1310). Ayrıca *Osmanlı Müellifleri*'nde (II, 33) kendisine *Fâtiha Süresi Hâşiyesi* adlı bir eser nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müftizâde Mehmed Sâdik, *Hâşiye 'ale'l-Hüseyniyye*, İstanbul 1308, s. 2-3; *Osmanlı Müellifleri*, I, 274; II, 32-33; Serkis, *Mu'cem*, II, 1769; *İzâhu'l-meknûn*, I, 406; II, 56; *Hediyetü'l-Ârifin*, II, 355; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 160; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, Beyrut 1414/1993, III, 349; Sâlim Bostancıoğlu, *Üsküdar Dergâhları* (haz. Ahmed Yüksel Özemre), İstanbul 2003, s. 14; *Mu'cemü'l-maḥtûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânâḫûli* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], III, 1459; İbrahim Şaban, "19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagate Dair Eserleri", *ŞM*, sy. 13 (2011), s. 122-123.

HÜSEYİN YAZICI

MÜHELHİL b. REBÎA

(مهلهل بن ربيعة)

Ebû Leylâ Mühelhil (Adî) b. Rebîa
b. Hâris b. Mürre et-Tağlibî
(ö. milâdî 525 civarı)

Câhiliye devri

Arap şairi ve kahramanı.

Necid halkından ve Tağlib kabilesinin Benî Cüşem b. Bekir soyundan olup önde gelen bir aileye mensuptur. Yakışıklı ve güzel konuşan bir genç olarak kadınlarla geçen bir işret ve eğlence hayatı yaşamıştır. Haberleri ve şiirleri zamanımıza ulaşan en kadim Arap şairlerindedir ve muallaka sahibi İmruülkays b. Hucr'un dayısıdır. İmruülkays'ın şiir sanatını ondan öğrendiği kaydedilir. Erkek evladı olmadığından en büyük kızı Leylâ'ya nisbetle Ebû Leylâ künyesini almış, bu kızını amcasının oğlu Külsûm b. Mâlik et-Tağlibî ile evlendirmiş, bu evlilikten meşhur muallaka şairi Amr b. Külsûm doğmuştur. Ubeyde adlı diğer bir kızının Melik Muâviye el-Hayr b. Amr el-Mezhicî ile evliliğinden Benî Ubeyde'nin meydana geldiği, Şu'be adındaki kızının soyundan da Hicaz bölgesinde Benî Şu'be'nin olduğu rivayet edilir. Süyûtî, Mühelhil'in asıl adını İmruülkays b. Rebîa b. Mürre b. Hâris olarak kaydederse de (*Şerhu şevâhidü'l-Muğni*, s. 225) şiirlerinde ve kaynakların çoğunda ismi Adî olarak geçer (İbn Nübâte el-Mısırî, s. 96; Abdülkâdir el-Bağdâdî, I, 300). Onun haber ve anekdotları etrafında teşekkül etmiş halk edebiyatı ve folklorunda ise Zîr Sâlim unvanıyla adının Sâlim lakaplarıdır. Mühelhil lakabını, Arap şiirini ilk defa çölen şairlerinin haşin ve sert üslubundan kurtararak refah içinde yaşamının sağladığı ince hislerle bezeyip incelttiği ve güzelleştirdiği, yine ilk de fa on beyti aşan kasideler söylediği için aldığı rivayet edilir. Öte yandan şiirinde "مهلهل" (-e yazdım) yardımcı fiilini kullandığı, ince giysiler giydiği, hatta şiiri zayıf ve rekâketli bulunduğu için kendisine bu lakabın verildiği de kaydedilir. Zîr lakabını ise birçok kadınla düşüp kalkması yüzünden kardeşi ve Tağlib kabilesi reisi Küleyb (Vâil) b. Rebîa tarafından "zîru nisâ" (kadınları çok ziyaret eden) nitelemesiyle aldığı ifade edilir. Bu lakabın, kardeşi Küleyb'in öldürülmesi üzerine intikam alacağı yerde uzun bir süre tehditle yetinmiş olması dolayısıyla kabilesi tarafından bir hiciv sözü olarak verildiği de ileri sürülür.

Vâil b. Kâsır'ın oğulları Bekir ile Tağlib'in neslinden gelen Benî Bekir ve Benî Tağlib

arasındaki düşmanlıktan çıkan ve kırk yıl süren Besûs savaşlarının önde gelen kahramanı ve şairi Mühelhil'dir. Kardeşi Küleyb'in kayınbiraderi Cessâs b. Mürre el-Bekrî tarafından öldürülmesi kardeş iki kabile arasında bu savaşların çıkmasına yol açtı ve intikam ateşiyle yanan Mühelhil bu savaşlarda birinci derecede rol oynadı. Küleyb zalim bir kişiydi. Çölde sulak otlaklara bir köpek eniği (küleyb) götürüp havlatır, köpeğin sesinin duyulduğu yerlere kadarki araziye kendi izni olmadan kimse'nin hayvan otlatıp avlanamayacağı yasak bölge ilân ederdi. "Küleybü Vâil" sözü zamanla Küleyb olmuş ve asıl adı Vâil'den daha yaygın lakabı haline gelmiştir. Bir gün yasaklanmış bölgede kendisinin ve kayınbiraderi Cessâs'ın develeri otlarken Cessâs'ın teyzesi Besûs'un (Besûs bint Münkız et-Temîmiyye) veya onun komşusunun ya da Cessâs'ın konuğu olan dayısı Sa'd b. Şümeyy el-Cermî'nin Serâb adlı devesinin de otladığını gören Küleyb deveyi okla öldürür. Bunun üzerine aynı zamanda şair olan Besûs söylediği bir şiirle yeğeni Cessâs'ı tahrir eder. Küleyb'in eşi Celîle'nin kardeşi olan Cessâs bu tahrikle ve Küleyb'in zalim tavrı sebebiyle, konuğu himayede âcizliğini ar telakki edildiği Câhiliye töresi uyarınca eniştesi Küleyb'i katleder (495). Neticede iki kabile arasında düşmanlık ortaya çıkar ve savaşlar başlar. Bundan dolayı "Besûs'tan daha uğursuz", "Serâb'dan daha uğursuz", "Küleybü Vâil'den daha güçlü" ve, "O Küleyb'in himayesindedir" sözleri darbimesel haline gelir. Bu süreçte iki kabile arasında Yevmü Uneyze, Yevmü Vâridât, Yevmü (Mâi'n-) Nihy, Yevmü'z-Zenâib, Yevmü'l-Kasabât / Yevmü Kızza adlarıyla bilinen beş büyük savaş meydana gelir, Mühelhil, Yevmü Vâridât'ta Cessâs'ın kardeşi ve kendisinin iştret arkadaşı olan Hemmâm b. Mürre ile Cessâs'ın dayısı Hâris b. Ubâd'ın oğlu Büceyr'i öldürür (Bekrî, IV, 1362-1363; Yâkût, IV, 880). O zamana kadar savaşlardan uzak duran Hâris de bu olay üzerine savaşlarda etkin rol oynamaya başlar. Bu münasebetle irticâlen söylediği meşhur kasidesinde, "قربا مريبط النعمة مني" (Getirin bana atımı) cümlesini elliden fazla yerde tekrar eder, intikam kararlılığı ifadesi olarak atının kuyruğunu ve alın saçlarını keser ve bu olay kadim Araplar arasında âdet haline gelir. Söz konusu savaşların sonucusu olan Yevmü Kızza'da Cessâs öldürülür (534). Uzun savaşlardan bıkan Mühelhil, Necid yöresindeki savaş bölgesinden uzaklaşarak kabileler arasında dolaşır, Yemen'de Mezhic'in kolu Benî Cenb kabi-

lesine konuk olur, kabile mensupları kızı Meyye'ye talip olunca vermek istememesine rağmen zorlamaları üzerine basit bir mehir karşılığında vermek zorunda kalır ve bu yüzden kabilesi tarafından yerilir (Yâkût, I, 77).

Mühelhil daha sonra Arap yarımadasının ortalarındaki Yemâme taraflarına göç eder. Çölde insanlardan uzakta aklını yitirmiş bir halde iken veya Besûs savaşlarının sonunda öldürdüğü Büceyr'in babası Hâris b. Ubâd el-Bekrî tarafından ikinci defa esir edilmesinde hicretten 90-100 yıl kadar önce milâdî 525, 530 veya 531 yılında öldürülür. Bir anekdota göre ise Mühelhil iki köle tarafından katledilmiştir: Kardeşi Küleyb'in Yemâme'de bulunan kızı Süleymâ ile (yahut Yemâme) oğlu Hicris'e iki köle gelerek amcaları Mühelhil'in şu beyti okuduğunu söyler "من مبلغ الحنين أن مهلهلا / أضحي قتيلا في" (Kim haber verecek iki oymağa, Mühelhil'in kuşlukta öldürüldüğünü, çölde yere yıkılmış halde bulunduğunu). Süleymâ amcasının böyle eksik söz söylemeyeceğini, bununla bir haber vermek istediğini ve beytin devamının şu şekilde olması gerektiğini ifade eder: "لله در كما ودر أبيكما / لا يبرح" (Allah sizlerin ve babanızın hayrını versin! Bu iki köleyi bırakmayın, hemen öldürün). Savaştan önce Cessâs tarafından ağır yaralanan Küleyb, Mühelhil'e intikamını alması için kendisine hak dinin ilkelere için öçerene beyit söyler: Kendisinden başkasına tapılmayan arşın ilâhına istiğfar ettiğini, mülkün sahibi, yeri yayan ve semayı yükseltenin Allah olduğunu, zalimlere karşı "Allahüekber" dediğini belirtir; Cessâs'ın kendisini kalleşçe yaraladığını, Mühelhil'in buna karşılık verecek gücünün bulunduğunu, intikamını almasını, barışa yanaşmamasını, barıştığı takdirde kendisini ilâha şikâyet edeceğini, sözlerine muhalefet ederse hâkimler hâkiminin huzurunda kendisiyle hesaplaşacağını ifade eder.

Günümüze az miktarda şiiri intikal eden Mühelhil birinci sınıf kadim Arap şairlerinden olup Arap şiirini ilk defa ince duygularla bezemiştir. Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü eş'ârî'l-'Arab*'ında (s. 458-461) Mühelhil'in uzun bir kasidesine "el-Müntekayât" diye adlandırdığı, itina ile ayıklanıp seçilmiş şiirler kategorisinde yer vermiştir. Şiirlerinin çoğu kardeşi Küleyb için söylediği mersiyelemler oluşur. Bu mersiyelemleri olayı canlı tutan şair intikam hislerini ve tehditlerini tekrarlamış, Küleyb'in erdemlerini, cömertliğini, kahramanlığını, saygın bir reis olduğunu,

o konuşurken herkesin sustuğunu, görüşlerine uyulduğunu, başşılıyıcı ve hilim sahibi bir kimse olduğunu ifade etmiştir. Küleyb'in katlinin yedinci yılında (502) söylediği şu dizelerde ağır hüznünü dile getirmiştir: "Ey Küleyb! Dünyada ve içindekilerde hayır yok, sen yoksan, onu terketmişsen terkedilenler. İster ki Ümeyye barışayım, bilmez ki onlar neler yaptılar bize. Yedi yıl geçti üzerinden, gecelerim hep gam, hep hüzn. Geceler boyu sesleniyorum Küleyb'e, belki döner bize gelir diye". Mühelhil'in yalın bir anlatımla söylediği şiirler duygu yüklü olup çağdaş bir şairi okurcasına lezzet verir, acısına okuyucusunu da ortak eden bir niteliğe sahiptir. Kardeşi için yazdığı mersiyelemleri ünlü kadın şair Hansâ ile uyuşan Mühelhil, divanında yer alan uzunlu kısıklı elli kaside-merkiye dışında gazel, savaş, iştret tasvirlerini ve tehdit temalarını ele almıştır. *el-Eğâni*'de şarkı sözü olarak bestelenip halife saraylarında okunan birçok şiiri zikredilir (V, 52-63). Onun pek çok şiiri lafız ve mâna bakımından kelimelerin ve kadim yer adlarının açıklanmasında, eski sözlüklerle coğrafya kamusalarda kanıt (şâhid) olarak kullanılmıştır (örnek olarak şu eserlerin indeksleri incelenebilir: İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*; Ezherî, *Tehzibü'l-luğa*; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cemü Me'sta'cem*; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*). Mühelhil'in şiirleri ilk defa Talâl Harb tarafından *Divânü Mühelhil b. Rebî'a* adıyla derlenip yayımlanmış (Beyrut 1993), daha sonra Antuvân Muhsin el-Kavvâl eseri *Divân* adıyla şerh ve tahkik etmiştir (bk. bibl.). Mühelhil'e dair birçok monografi kaleme alınmıştır. Bunlar arasında M. Abdülmuttalib – Abdülmü'tî el-Mer'î'nin *Rivâyetü hayâti Mühelhil b. Rebî'a ve Harbü'l-Besûs* (Kahire 1911), Ebû'n-Nasr Ömer'in *ez-Zir Ebû Leylâ el-Mühelhil b. Rebî'a* (Beyrut 1973), Fuâd Efrâm el-Bustânî'nin *el-Mühelhil: Müntehebât şîriyye ma'ca nebze fî Harbi'l-Besûs* (Beyrut 1939) ve M. Abdülmün'im Rıdvân'ın *el-Mühelhil: Mesrahiyye şîriyye* (Cîze 1985) adlı eserleri sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mühelhil b. Rebîa, *Divân* (nşr. Antuvân Muhsin el-Kavvâl), Beyrut 1415/1995, nesredenin girişi, s. 7-15; *Tehzibü'l-luğa*, bk. İndeks; *Lisânü'l-'Arab*, bk. İndeks; Sibeveyhi, *el-Kitâb* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1403/1983, II, 16, 63, 215, 251; III, 271; Cumahî, *Fühûlü's-şu'arâ*?, I, 39-40; İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve's-şu'arâ*?, Kahire 1322, s. 58-59; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, Haydarâbâd 1344-51, I-IV, tür.yer.; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni* (nşr. Müfid M. Kumejha), Beyrut 1986, V, 50-63; Merzûbânî, *Mu'cemü's-*

şu'arâ³ (nşr. F. Krenkow), Beyrut 1402/1982, s. 248; Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemhere* (Fâûr), s. 458-461; Bekrî, *Mu'cem*, IV, 1362-1363; ayrıca bk. tür.yer.; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (nşr. F. Wüstenfeld), Tahran 1965, I, 77; IV, 880-881; ayrıca bk. tür.yer.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 523-539; İbn Nübâte el-Misrî, *Serhu'l-uyûn* (nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm), Beyrut 1419/1998, s. 92-102, 152-154, 408-409; Süyûtî, *Şerhu şevâhidi'l-Muğni*, Kahire 1322, s. 224-225; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Uzânetü'l-edebe* (Bulak), I, 300-304; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûgu'l-ereb* (nşr. M. Behcet el-Eserî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), II, 149-157; Tâhâ Hüseyin, *Fi'l-Edebi'l-Câhili*, Kahire 1927, s. 266-275; Hasan es-Sendûbî, *Ahbârü'l-Merâkisa*, Kahire 1959, s. 231-303; L. Şeyho, *Şu'arâ'ü'n-Naşrâniyye*, Beyrut 1980, I, 151-158; Blachère, *Târîhu'l-edebe*, s. 282-283; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edebe*, I, 110-111; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 220.

İSMAİL DURMUŞ

MÜHENDİSHÂNE MATBAASI

1797'de Hasköy'deki
Kara Mühendishânesi bünyesinde
kurulan matbaa.

1795'te Hasköy'de açılan Mühendishâne-i Berrî'nin eğitime başlaması üzerine Râşid Efendi'nin elindeki matbaa takımları devlet tarafından 7500 kuruşa satın alınarak (bk. RÂŞİD EFENDİ MATBAASI) Mühendishâne binasının zemin katında hazırlanan mekâna yerleştirilmiş ve reisliğine Mühendishâne başhoca müdürü Abdurrahman Efendi getirilerek 25 Şubat 1797'de kendisine gerekli berat teslim edilmiştir (Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne*, s. 99 vd.). Bu matbaa, Hasköy'de oluşturulan Humbaracı ve Laçımcı Ocağı'na bağlı olarak askerî mühendislik eğitimi vermeyi amaçlayan bir okulun bünyesinde kurulan o sırada devletin yegâne matbaasıdır. Teknik kitapların, özellikle içlerinde tablolar, harita, resim ve hendesî şekiller bulunanlarının elle çoğaltılması sakıncalı görüldüğünden bunların hatasız, tek tip ve birbirinin aynı olmak üzere çoğaltılmasının matbaa ile mümkün olabileceği düşünüldü. Böylece burada askerî mühendislik eğitimiyle (fenn-i hendese üzere humbara atmak, laçım kazmak, kale, tabya ve köprü yapmak, metris almak) ilgili olarak ders kitapları, logaritma cetvelleri, Türkçe, Arapça ve Fransızca telif ve tercüme eserler, Fransızlar'ın Mısır'a saldırması münasebetiyle yine Türkçe, Arapça ve Fransızca olarak hazırlanan beyannâmeler basılmaya başlandı (a.mlf., *Mühendishâne*, s. 33-35). Matbaanın Mühendishâne ile olan bünyevî bağına

1806 ve 1808 tarihli Mühendishâne kunnâmelerinde yer verildi. Burada askerî teknik eğitim için ihtiyaç duyulacak kitapların basılmasının zarureti tekrar dile getirilmekteydi.

Matbaa Mühendishâne binasının zemin katında yer alacağından burada birtakım tâdilâta gidildi, inşaat eksikleri tamamlandı, kapılar sağlamlaştırıldı, pencerelere cam ve demir şebeke takıldı. Bu mekân beş oda ve bir avludan meydana gelmekte, toplam 269 metrekarelik bir alan kaplamaktaydı. Basmahâne odası olarak tanımlan en büyük oda (126,5 m²) matbaaya ayrıldı, içi maksada uygun biçimde donatıldı. Kâğıt dolapları ve basım tezgâhlarının üzerine oturtulması için 75 cm. yükseklikte 25 m²'lik sağlam bir platform yapıldı, gerekli müstahdem tayin edildi. Diğer dört odadan biri depo ve mutfak şeklinde kullanıldı. Râşid Efendi'den satın alınan malzemelere ilâveten yeni "hurde rakam ve kalıplar"ın döküm masrafı olarak 4000 kuruş verildi, daha sonra iki kalem halindeki ödeneklerle mevcut malzemenin tamiri ve yeni rakam dökümü, hurufat kalıpları ve tezgâhları imali için toplam 10.741 kuruş harlandı (a.mlf., *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne*, s. 121). Türkçe olarak bazı askerî teknik eserlerin de (1201/1786-87'de Lafitte-Clave'nin "Usûlü'l-maârif fi tertibi'l-ordu" ve 1202/1787-88'de De Truguet'nin "Usûlü'l-maârif fi vechi tasfihi sefâin-i donanma") basıldığı Fransa elçiliğindeki matbaa mevcudatı, bu ülkenin Mısır'a saldırması üzerine ilân edilen savaş dolayısıyla (2 Eylül 1798) müsadere edilerek dökümü çıkarıldı ve 3095 kuruşluk bir değer biçildi. Bunlar, Mühendishâne yanında matbaaya da başkanlık eden Abdurrahman Efendi tarafından incelendi ve beğenildi, ardından Mühendishâne Matbaası'na taşındı, mevcut olan iki adet basma tezgâhı 25 kuruş masrafla tamir edildi. Savaştan sonra yapılan barış antlaşması uyarınca bu malzeme el konulan bazı kitaplarla birlikte Fransız elçiliğinin talebi üzerine (Eylül 1803) iade edildi (dökümü için bk. a.g.e., s. 126).

Masrafları hazineinden karşılanmış bir kamu işletmesi olan Mühendishâne Matbaası'nın 1797'de kurulmuş olmasına rağmen müstakil bir nizamnamesi yoktu, maaş ve ücretleri belirlenmiş devamlı bir kadroya sahip değildi. Herhangi bir eserin basılması icap ettiğinde gerekli işçiler tedarik edilmekte ve basım işleri sona erdi-

ğinde bunlar dağılmaktaydı. Basım işlerinin hakkıyla üstesinden gelecek deneyimli bir kadronun oluşmasında ve yetişmesinde başlıca etken olarak görülen bu durum Mayıs 1800 tarihine kadar devam etti. Bu tarihte Abdurrahman Efendi'nin teklifiyle matbaada devamlı çalışmak üzere iki musahhih, sekiz mürettip, iki ustabaşı, iki basmacı, biri Frengî iki mürettip, bir de basma hizmetinde çalışacak toplam on beş işçi alındı, kendilerine verilecek maaşlar tesbit edildi. Bunların dışında gravürlü eserler basımında istihdam edilmek üzere ayda 100 kuruş maaşla bakır sayfaları hakkecek bir ressam kadroya dahil edildi. Bu kişinin, daha yetişmiş olanı bulununcaya kadar ressam Likar adlı bir Frenk olduğu belirtilmektedir. Böylece kadroya verilecek aylık tutarı 755 kuruşa ulaşmaktaydı. Hazırlanan nizamname başmuhasebeye kaydedilip yürürlüğe girdi (11 Temmuz 1800).

1802'de matbaa, bulunduğu yerin dar gelmesi sebebiyle başka yere nakledildi. Önce İstanbul'da Sultanahmet'te Dârüsaâde Ağası Mehmed Ağa Medresesi'nin bulunduğu, Çemberlitaş bölgesinde Kapalıfırın semtindeki bir yere taşındı. Ancak buranın da yeterli olmadığı görülünce daha faaliyete geçmeden aynı yıl içinde Üsküdar'a, Selimiye Kışlası yakınlarında Harem İskelesi arkasında yer alan Selimiye Vakfı arazisi üzerinde bir binaya nakledildi; yeni bir kimlik, hukukî yapı ve isim kazanarak basım faaliyetlerine devam etti (bk. ÜSKÜDAR MATBAASI). Böylece Mühendishâne Matbaası'nın faaliyetine son verilmiş oldu (Aralık 1802).

Mühendishâne Matbaası'nda basılan eserlerin toplam sayısı on dokuz kalemi bulmaktadır. Mahmud Râif Efendi'nin, Nizâm-ı Cedîd hareketini tanıtmak amacıyla otuz altı gravür içeren yirmi yedi levha ile birlikte 200 adet basılan *Tableau des nouveaux règlements de l'Empire ottoman* adlı eseri burada basılan eserlerin en değerlisidir. Askerî yenilikleri ve yapılan reformları yabancılara tanıtmaya güdüldüğünden eser Fransızca kaleme alınmıştır. Bunlardan Reisülküttâb Âtîf Efendi'ye 100 adet teslim edilmiş olması yabancı devlet elçiliklerine dağıtılmasının öngörüldüğüne işaret eder. Basılan diğer eserlerin içinde Mühendishâne eğitimine hitap eden, ders kitabı olarak kullanılacaklar yanında lugatların da çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu haliyle Mühendishâne Matbaası'ndaki ilk yayınlarda âdeta eğitim için gerekli olan eserlerin